

MAGYAR AKADEÉMIA
KÖNYVTÁRA

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 6 kor. 40 fill. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 8 kor. 60 fill. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 4 kor. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 6 kor. 40 fill. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 7 kor. 10 fill. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 6 kor. 10 fill. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 6 kor. — **Nyolczadik kötet.** (1878—1880.) I—X. 6 kor. — **Kilenczedik kötet.** (1880—1883.) I—XII. 10 kor. 60 fill.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 40 fill. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — III. Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszerének történetéből. *Majláth Bélától.* 40 fill. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — V. A jászánok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. — VI. Mythológiai elemek a székely népköltészetben. *Kozma Ferenczről.* 60 fill. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlete Münchenben 1607-ben. *Majláth Bélától.* 40 fill. — VIII. A Petrarca Codex kéznyelve. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. 20 fill. — IX. I. Bákóczy György első évszázad kötetesei a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — X. Franciaország magyartartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királyival történt találkozása val szemben. *Wertheimer Edétől.* 40 fill.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képlő művei. *Irta Vitéz Ignác.* 20 fill. — II. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. — III. A magyar alkotmány felüggesztése 1873-ban. *Dr. Károlyi Arpádtól.* 80 fill. — IV. Az 1683-ki táborozás történetéhez. *Thal Kálmántól.* 60 fill. — V. Kriákai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — VI. Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándortól.* Ára 20 fill. — VII. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. *Dr. Ortvay Tivadartól.* 1 kor. — VIII. A keszthelyi dobogó sírmező. *Lipp Vilmostól.* 20 fill. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanclár iratai Magyarország kormányzásáról. *Marczali Henrikől.* 80 fill. — X. Erdélyi katonai védereje átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elektől.* 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. I. Adalék Pannonia történetéhez. *Antonius Péter korában.* *Hampel Józseftől.* 40 fill. — II. Szabolcs vármegye alakulása. *Kandó Károstól.* 80 fill. — III. Az 1687/88-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — IV. Mahillon János a diplomácia megalkotója. *Hörvát Arpádtól.* 60 fill. — V. Az 1842-ik évi pozsonyi békekötés története. *Majláth Bélától.* 14 fill. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vinczéltől.* 40 fill. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és közép-európai praehistorikus közzéadók eredete és régisége körül. *Kisfalussy Ortvay Tivadartól.* 80 fill. — VIII. Ugyanaz. Második feje. 1 kor. 20 fill.

HÓD-MEZŐ-VÁSÁRHELY ÚJABBKORI LAKOSSÁGA EREDETÉRŐL ÉS SZAPORODÁSÁRÓL

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

ALL. SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS
IRTA

SZEREMLEI SAMU

LEV. TAG

(Olvasatott a M. Tud. Akadémia 1909. június 7-én tartott ülésén.)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA

1909

VÁROSAINK TÖRTÉNETÉNEK alig lehet érdekesebb és tanulságosabb része, mint annak rajzolása, hogy minő körülmények közt népesítették be azokat? mikor, kik és honnét költöztek be azokba? miféle eredetű és nemzetiségű emberek voltak ezek? hogyan művelődtek és olvadtak össze a többiekkel? hogyan gyarapodtak és erősödtek meg, számban, intézményekben, és magyarságban?

Ugy vélem, méltó és szükséges, hogy az alföldi városi nép genealógiájával és történetével is foglalkoznunk ily értelemben, legalább is annyira, mint az egyes nemesi családokéval: mert a vidéki magyar városoknak a nemzeti nyelv, hit, erkölcsök, szokások és érzések fenntartásában és fejlesztésében s a hazának hozott vagyoni, munka s véráldozatokban legalább is van akkora részek, mint a nemességnek és a főrendnek.

A feladat ilyenén megoldásánál azonban nem kis nehézségekkel találkozunk. Mert, hogyha egyes nemesi családok leszármazását és elterjedését is gyakran nehéz egész pontosan feltüntetni, melyek pedig nemzedékrendeket s egyéb az eredetre vonatkozó hiteles adatokat őriztek meg, még sokkal bajosabb egy város elegyes lakosságának eredetét és fejlődését kellő világlatba állítani, melynek legtöbb tagja maga sem törődik származásával s rokonságával, annyira, hogy akárhányan már nagyszülei nevét sem tudják, írást pedig a nemzetségéről, bármily büszke is néha erre, általában nem őrzött meg. Mindazáltal én, a ki egy ilyen paraszt város történetének megírását tűztem ki feladatomnak, nem térhettem ki e kérdés elől s azért kutatásaim alkalmával folyvást tekintettel voltam arra is. S a keresés nem is volt hiábavaló, mert a város és a hozzátartozó elpusztult községek lakói-

ról a XVI. és XVII. századokból nagyobb számú névsorok maradtak ránk; a település kezdetéről egy pár teljes összeírásunk van a családookról, s azután is időről-időre megvannak az adókirovások és úrbéri szolgáltatások czéljaira készített lajstromok, bár ezek nem egészen megbízhatók, mert mint a város nem egyszer panasolja, a conscriptiókat az inspectorok, a kiknek az köteletségében állott, igen kényelmesen és sok részrehajlással végezték. De a városi lajstromok sem sokkal voltak tökéletesebbek, mert a teherviselők jegyzékeiből a városházi megbizottak is sok nevet kihagytak, részint kedvezésből, részint a lakosság bevallásainak fogyatékoságai következtében. Nem sok világosságot nyerünk az első időszakról az egyházak levéltáraiból sem, mert a törzsökös lakosság egyházának külön kormányzósága sokáig nem volt s annak ügyeit a városházánál intézték, hol pedig a hívekről külön lajstromot nem vezettek. A többi felekezetbelieknek sem volt külön egyházi kormányzata, mert a kevés létszám miatt külön lelkészt sokáig nem tartottak, kivéve 1723. óta a katolikusokat, kik valamennyi felekezet közt legkorábban kezdtek anyakönyvet vezetni. A legnépesebb, itt uralkodónak mondható, kálvinista egyház csak 1747. óta vezetett rendes anyakönyveket, de ettől fogva aztán híven meg is őrizte ezeket, még pedig mellékleteivel együtt. Ha mindezekhez hozzávesszük még a be- és kiköltözöttek jegyzékeit, melyet a megye és a felsőbb hatóság a várostól néhánéha bekövetelt s a nemesek vármegyei lajstromait s azok helyi társulatának jegyzőkönyveit és egynémely családok megmaradt hiteles okiratait: ezzel felsoroltam azokat a fontosabb kútfőket, melyekből mégis nagyjából megtudhatjuk, hogy miféle családok és népcsoportok szállották meg koronként a várost? honnét jöttek azok? hogyan szaporodtak és alkottak egységes társadalmat? habár nem titkolhatom el, hogy az eredményhez, a sok ezer név egybevetése és feldolgozása által csak nagy idő és erővesztés árán jutottam, a nélkül mégis, hogy munkámat teljesen pontosnak és kimerítőnek tekinthetném.

A török kiűzetése s közelebről Gyula visszafoglalása érdekében folytatott hosszú háborúnak a régi Vásárhely is áldozatul esett 1693-ban. Élete már azelőtt sem sokat ért, mert folyvást szenvedett a rabló török, tatár, német, végbeli magyar, kurucz katonák és az alföldre járó nemes urak garázdálkodásaitól, mi miatt

lakói a veszedelmek elől, a mennyiben tehettek, nem egyszer elmenekültek, vagyis akkori szólásmód szerint »elfutottak«, de többkevesebb idő múlva, mikor gondolták, hogy a vész elmúlt, elhagyott telkeikre ismét visszatértek. Ilyen körülmények közt szó sem lehetett arról, hogy a népesség jómódban és számban meggyarapodjék, még kevésbbé arról, hogy a környékbeli megsemmisült falvak lakói rendszerint ide költözzenek, t. i. olyan helyre, mely maga is a vész torkába esett s koronként futni kényszerült.

Az utolsó pusztulás szörnyűségei pedig teljesen elrémítették a lakosságot. Kevéssel azelőtt már a németek és kuruczok is nagy kegyetlenséggel kínozták a népet s az előjárókat, hogy őket mindenükből kifosszák; de a tatárok és a rácok mostani röszakoskodása minden képzeletet felülmúlt. Meztelenre vetkőztették őket, miután jószágait és értékeit elragadozták. Ugyhogy végre sem maradt más hátra, mint elfutni a borzalom helyéről, hogy legalább nyomorult életüket megmenthessék. A Tiszán átkelve tehát *Szeged, Algyő, Tápé, Solt, Halas* és más Tisza-Duna menti helyek falai közt kerestek menedéket, hol azután kenyerök biztosítása végett egyre-másra cselédeknek állottak el. Földesurok, gr. *Bercsényi Miklós* ungi főispán, császári ezredes, mindezt tehetetlenül volt kénytelen tűrni, sőt ennél még nagyobbakat is, minők voltak, hogy *unqvári* nagy uradalmát a kincstár lefoglaltatta, *szegedi* kapitánysági hatáskörét pedig a császári tisztek semmibe sem vették. A háború hullámai különben ezalatt folyton csapkodtak s a hadicsapatok járása-kelése koronként meg-megújult az *Alföldön*, melyet, a *Kunságot* is beleértve, a lakosság ez időben teljesen odahagyott, annyira, hogy *Gyulától Szegedig* nem volt egy község sem, melyben élő lelket lehetett volna találni. *Szentes, Makó és Földeák* is pusztán és üresen állottak. A merre pedig néhány ember lakott, ott a császáriak és a kuruczok versenyeztek az irgalmatlan dúlásban a török-tatárral s nem egyszer túl is tettek ezen. Ilyen példák után nem csoda, ha az egyes bűvőhelyeken, a nagy rétségeken és pusztaságban elszórva megmaradt emberek magok sem ismerték többé a törvényt. Gonosztett volt mindennapi kenyerök, fosztogatásból és erőszakból éltek, mint a vadállatok, melyek az egész vidéken hihetetlen mérvben elszaporodtak. Ily viszonyok közt senkinek sem lehetett kedve a félelmes hírben álló vidékre költözni s a

régi lakosok sem mertek oda visszatelepedni. Városunkat tehát 6—7 esztendeig senki sem lakta, bár az épületek benne úgy a hogy fennállottak.

A kincstár azonban a töröktől visszafoglalt területek hasznosításáról nemsokára intézkedett, mégpedig akképen, hogy azoknak, kezelése, igazgatása és jövedelmeztetése céljából ispánságot szervezett *Szegeden*, mely város feles számú császári katonasággal és rácz határőrökkel megrakva, általában a hadi készülődések és járatok főtámasza volt. *Vásárhely* biztonságára nézve azonban ez nem volt elég s a hely benépesítése nem sikerült volna, hogyha Savojai Jenő előzetesen *Zentánál* meg nem törí a félhold hatalmát s *Karlóczán* meg nem kötik a békét a régi ellenséggel.

Igy azonban, a mint a király nevében közhírré tették, hogy a háborúnak s a török uralomnak vége van, az elmenekült lakosság immár visszatérhet régi tűzhelyeihez, háborítatlanul lakhatik az ingyen adandó telkeken s nem tarthat többé zsarolástól, sőt egy ideig adót sem kell fizetnie: a jóakaró, biztató szózatra egyszerre megérlelődött a visszatérés szándéka a bujdosók lelkében, kölesönös ikenetek útján egymást értesítették arról s mindjárt a békekötés után csoportokba verődve visszaköltöztek rég elhagyott szülőföldjükre. *Szónyi Beniamin* lelkész elődöm, ki még személyesen ismerte az öreg gazdákat, kik a bujdosásból visszatértek, így ír erről a maga népies versezetében:

«A fenséges császár megszáná a népet
S haza hívó levélt kibocsájtott szépet. —
Mint midőn a nyájra Aelius szeli dülnek
Vagy rá a farkasok fogat köszörülnek,
Idő jóra válván majd össze kerülnek
S egymással nyaknyújtva bégetve beszélnek.

Vagy mint midőn szűnvén a bombí hullások
A várnak szegezett ágyú ropogások,
Szűnnek az asszonyi, gyermeki sirások,
S léznek mély pinceszől kifelé járások:

Ezek is ily módon haza kerülének. —
De mivé vált az hely, — rajta elhülének,
Itthon szaryast, vadkant, sok rókát lelének,
Kiket elkergetvén, végre megülének.»¹⁾

¹⁾ Szónyi, A Pető-zendülésről, a hmvásárhelyi ref. egyh. jkvében, I. 67.

A telepítés ugyan első sorban a földesúrnak állott érdekében, mert a jobbágybirtokok úrbéri jövedelme őt illette, s a rendezkedésnél is övé lett volna a döntő szó. De valószínű, hogy *Bercsényit* e részben meg sem kérdezték s ő nem kis aggodalommal nézhetette, hogy a kincstár mint rendelkezik az ő ősi birtokaival, s a *esánádi püspök* is mint akarja elfoglalni az ő itteni jószágait. A körülmények azt mutatják, hogy a jobbágyok tömeges visszaköltözése még az 1699. év tavaszán történt, mert azon év őszén, t. i. szept. 27-én a *krasznai* kerületi közzsinaton a *vásárhelyiek* papját már fölszentelték.¹⁾ Az első települő csapat tehát népes volt. Ezután indult meg 1699. okt. 19-én *Szabadszállásról* 12 gazda, hogy birtokba vegye ősi telkeit.²⁾ Már ekkor *Bercsényi* is élni akart a maga jogaival, mire nézve uradalmának kormányzója, *Szirmai Miklós*, azt a tanácsot adta neki, hogy *Vásárhelyen* és a hozzátartozó pusztákon nagyobb gazdaságot állítson fel.³⁾ Ehhez azonban a *Rákóczi*-forradalom előkészítése és kitörése miatt neki már sem ideje, sem módja nem lehetett, s azért engedte, hogy a telepesek, kik az önállósághoz századok óta ügyis hozzászoktak, a mint a körülmények s a kincstári ispánság engedték, magok rendezkedjenek, közös akarattal előljárást állítsanak s intézkedjenek a közbátorság és a jó rend felett oly széles hatáskörrel, a minő az akkori időkhöz képest szükséges és lehetséges volt. E célból *Bercsényi* a bírának pallosjogot is engedett. Főbírónak az öreg *Tóth János* gazdát választották meg, a ki azonban két év múlva, miközben még többen költöztek vissza a régi lakosok közül a városba, hivatalát az ifjabb *Török Ferencznek* engedte át. *Török* a legelőkelőbb törzsoős nemes család sarja volt, kinek elei a puszták egy részét régi időkben haszonbérbe, majd zálogjogon bírták. Vagyona jó részét a pusztuláskor meg tudta menteni, mert már 1701-ben 8 ökre, 10 lova, 149 köblös föld vetése, 20 tehene, 32 tinója, 80 darab juha, 12 sertése és 5 kapa szöllője volt. A legmódosabb ember lakostársai közt. *Bercsényi*hez aligha viseltetett valami nagy hűséggel, mert ez tőle záloglevelét elvette. De hasonlóan bánt vele később *Károlyi Sándor* is. *Töröknek* bírótársa, *Pap*

¹⁾ A tiszántúli ref. e. ker. jkv. 1699-ről.

²⁾ Kamarai összeírás a Jászkuvágról 1699-ről. A jászkuv. ker. Itrban. (Ismerteti Gyűjtés, a Győri tört. füzetben, 2—128.)

³⁾ Thaly, *Bercsényi*, II. 232.

János szintén fiatal gazda volt, kit a *Károlyi* ellen szított lázongásból ismerünk. A lakosság 146 házban helyezkedett el, de a családos gyermekek testvéreikkel és apjukkal együtt laktak. Akárhányan idegeneket is fogadtak lakótársnak, úgyhogy mai elhelyezkedés szerint tulajdonképen mintegy 230 családot alkothattak volna. Bujdosásuk helyéről nem éppen üres kézzel tértek vissza, mert a hivatalos összeírás kezökön már 392 ökröt, 108 lovat, 344 tehenet, 1911 juhot, 452 sertést és 3750 köblös vetést talált. Volt köztök egy pár eszmadia és szabó is. Az első évre a kincstár teljes adómentességet engedett, de a dézmát megkövetelte. 1701-ben már semmi kedvezmény sem volt. *Bercsényi* mindjárt kiróttá rájok a régi taksát, t. i. 200 aranyat s egyéb csüngeléket. A lakosság merőben magyar volt.

Régi, XVII. századbeli, itteni vezetéknevet találunk 68-at, melyen azonban 124 családot hívtak, másunnét eredtek 23-an. A benszülöttek családnevei ezek voltak: *Ajtós, Albert, Arany, Basa, Baranyi, Bartha, Bába, Bánfi, Bakó, Beesei, Bencze, Bese, Bodrogi, Csala, Csorba, Csordás, Csúcs, Csóti, Duru, Deák, Dezső, Dékány, Döme, Égető, Gara, Gábor, Gojdar, Fehér, Hódi, Kasza, Kentész, Kis, Koncz, Kotormány, Kovács, Kozma, Kristóf, Laskai, Márczi, Matók, Olasz, Oláh, Orbán, Ötvös, Paksi, Pecsrai, Péter, Posztós, Rab, Rác, Samu, Szántó, Szél, Szilágyi, Szóke, Szücs, Tatar, Tompai, Tót, Török, Varga és Várady.* Ezeken kívül voltak ugyan *Dobsa, Zsarkó, Kenéz, Kusz, Csócs* nevűek is, de e neveket, mivel itt született magyarok viselték, már meghonosodottnak kell tekintenünk.

Legjelesebb családok a Törökön kívül, a *Kardos, Kincses, Szabó, Szilágyi, Szél* és *Zsarkó* voltak, mint a melyek elei már a XVII. században itt éltek s bérelték, részben zálogba vették, a környékbeli pusztákat. A másutt szülöttek magyarsága felől is nemcsak vezetékneveik tanuskodnak, hanem származási helyeik is, melyek t. i. ezek voltak: *Algyó, Bakes, Batida, Békés, Csatár, Debrecen, Légrád, Makó, Megyer, Mindszent, Salánk, Szentes, Tószeg, Vecse.* Csak egy jött *Kassa* vidékéről, a ki *Tót* nevet kapott. Magyarságuk felől kezeskedett kálvinista vallásuk is, melyet mindnyájan követtek. Papjuk 1700. óta az öreg *Szalontai István* esperes volt, ki *Kecskemétről* jött hozzánk, az egyházi gondviselő pedig, *Szél János*, fiatal ember, ki a régi templomot,

melynek falai a pusztulás alatt fennmaradtak, csak a teteje romlott el, kitataroztatta.

A lakosság számbeli és vagyoni gyarapodását az a körülmény sem akasztotta meg, hogy az udvar 1701-ben *Schlick* tábornoknak adományozta a várost. A kincstár ugyanis adósa volt a tábornoknak, s minthogy az állampénztár üres volt, tetszésére bizta, hogy adósság fejében a *Tisza-Maros* közén megfelelő területet válasszon magának, melyet a felség neki adományozni kész leend. *Schlick* választása, ki a marosi rác határórség főparancsnoka is volt, melynek kormányzósága *Szegeden* székel, *Csongrádmegye* délnyugati részére esett, melynek legjelentékenyebb helye *Vásárhely* volt. Így hát ezt is beírták az új adománylevélbe: habár ennek törvényes ura *Bercsényi* volt, kiről azonban már tudták, hogy *Rákóczi*val együtt fölkelésen jártatja elméjét. Minthogy pedig a kincstárnak a folyamatban levő spanyol örökösödési s az időközben kitört magyar fölkelés miatt halaszthatatlanul sok-sok pénzre volt szüksége, *Bécsben* eladták a *Jászokunságot* is a *Német lovagrendnek*, még pedig úgy, hogy a *Kunsághoz* megnevezetten *Vásárhelyt* is odaszámították.

Az ember hamarjában azt gondolhatná, hogy a városnak, melyet egy időben 2—3-felé is így rángattak, a földesurakban való ez a bővelkedése nem igen válhatott javára. Igaz is, hogy annyiban nem vált, hogy a földbért egyidőben többfelé is meg kellett fizetnie. Ámde másfelől meg az a haszon járt vele, hogy mivel a földesurak az időközben kitört kurucz háborúban egyszermind a hadviselő felek fővezérei is voltak, a taksával együtt mindenik részére meg volt fizetve a kimélet és pártfogás díja is. S így történt, hogy habár országszerte s az *Alföldön* is a harez vihara zúgott s itt különösen a rác csapatok kínozták és pusztították a községeket, városunknak ezalatt semmi nagyobb baja sem esett. Azonban, hogy ha a lakosság nem oszlott is szét a háború miatt, másfelől nem is gyarapodott újabb beköltözésekkel. Legfőlebb az ide beszállásolt kurucz katonák találtak alkalmat az itteni könnyű megélhetés, s a föld gazdagságának megismerésére. Egyébként az is áll, hogy a hadviselő felek mindenikének szüksége volt e vidéken, a rengeteg pusztaságban, egy támaszpontra, a hadak élmezése és működésének elősegítése végett. A kuruczoknak különösen a császáriak ellenőrzése céljából, kik

hadműködésük központjává *Szegedet* tették, nagy súlyt kellett helyezniük *Vásárhelyre*, azért is oly erősen megvetették itt lábukat, hogy az egész hadjárat alatt alig egy párszor eresztették ki kezeikből. Innét működtek a rácok, *Szeged* és *Arad* ellen s veszélyeztették a császáriak *erdélyi*, *bácskai* és *tiszántúli* összeköttetéseit. *Károlyi Sándor* feladatává tették különösen őrizni *Vásárhelyt*, a mit ő oly derekasan teljesített, hogy csak a hadjárat vége felé sikerült a rác hordák egyik vezérének, Tökölinek, a határba becsapnia s a lakosság jószágait megdézsmálnia. Azt azonban nem lehetett elkerülni, hogy olykor a császári seregek el ne foglalják a várost, midőn aztán ezek haragját bőséges élelmiszerekkel kellett megszolidítani.

Ennél nagyobb baj volt a keletről behurczolt pestisnek, az úgynevezett gughalálnak föllépése, mely a lakosság jó nagy részét nálunk is elpusztította, egyszersmind azonban okul szolgált a hadakozás megszakítására.

A kincstár és a háború minden irányban igen meglazította a jobbágyi kötelekeket. Elődeink a földbérrel hol egyik, hol másik uraságnak, hol mindeniknek adóssai maradtak. *Bercsényi* tehát, mikor még a forradalom zászlai magasan lobogtak, a maga földesúri jogait eladta *Károlyinak*. Ez kapva kapott uradalmi szaporításán, rögtön birtokba is vette a várost, bár tudta, hogy annak *Schlick* is földesura, ki alkalomadtán a városon beszédgette a taksát. A főtisztelendő *Német rend* a hatalmas vetélytársakkal szemben sokáig meg sem kísérelte a város birtokba vételét. Folyt hát a taksafizetés két részre a *szatmári béke* után is szép esőndben s a kettős teher alatt a város még évről-évre gyarapodott is, a nélkül, hogy e részben a földesurak valami különös kedvezményt adtak volna a jobbágyoknak, mert a robotot a szomszédos helyek, *Makó*, *Szentes* stb. egyikében sem kívánták. De adtak mégis valamit, a mi nekik semmibe sem került, a lakosságnak pedig mindennél többet ért, a miben az egész ország nagy szükségét látott, s ez a *vallásszabadság* volt. A két főúr abban versenyzett egymással, hogy e részben melyik legyen bőkezűbb a másiknál. Ez volt a varázsszer, mely a hitért lelkesülő jobbágyságot közelebről és távolabbról ide vonzotta, habár a népesség szaporodása egyik földesúrnak sem állott különös érdekében, mert a taksát átlagban s nem a jobbágyok száma szerint

szabták meg s végtére sem voltak bizonyosak abban, hogy a város birtoka melyiknek kezén lesz állandó. Nagyobb figyelmet keltett ez a bevándorlás, mely egyidejűleg a szomszédos városokba és az Alföld egyéb tájaira is irányult, azoknál a földesuraknál, kik e miatt jobbágyaiktól fosztattak meg s kik ily módon jövedelmükben szenvedtek veszteséget. Történt e részben több ízben érzékeny felszólalás az országgyűléseken is, de annak útját állani nem lehetett.

A vármegyei hatóság nálunk ez időtájon csak félig-meddig volt még szervezve, minthogy annak helyreállítását a gédelgetett rácokra való tekintetből a főhaditanács megakadályozta. Jogait tehát részint a szegedi kincstári ispánság gyakorolta, részint maga a városi tanács, mely a török kori szokás szerint széles hatáskört örökölt. Mindazáltal 1715-ben az első összeírást a vármegye tartotta nálunk, melyből azt látjuk, hogy a törzslakosság tömören együtt maradt, de idegenekkel is nagyon szaporodott és megkeveredett, úgyhogy a családok, melyeket 1701-ben 146 szám alatt jegyeztek fel, most már 405-re növekedtek. Köztük volt 29 zsellér is, a kiknek azonban házuk és szőlőjük volt. Utóbbi ép úgy, mint szántóföldet, mindenki annyit fogott fel, a mennyit akart. Amabból az egész lakosság kezén 758 kapára való volt; a mi azt mutatta, hogy a helyben maradhatás reménye már állandó volt: szántóföldet azonban mindössze is csak 3600 pozsonyi mérőnyit jegyeztek fel, a mi az 1701-ben talált 3750 köblös vetéshez képest visszaesést mutat, annak jeléül, hogy a szántás-vetés még nem sokat jövedelmezett s a közterheket és a hadi szolgáltatásokat is leginkább a földbirtokosokra hárították, miért a lakosság nagy része nem kapott a földművelésen.

Az egyes családok közül legtöbbet birtak a *Kardos* (90 hold), *Hódi* (76), *Dezső* (70), *Bálint* (68), *Pap* (64), *Deák*, *Pápai*, *Szántó* (60—60), *Oláh*, *Tót* (50—50) családok. Megszaporodtak a *Tót* (22-re) és *Oláh* (10-re) vezetéknevűek, a *Csorbák* és *Kenézek*, kiket nemrég *Strebak*-nak és *Knéz*-eknek híttak és írtak, a *Tót*-ok és *Oláh*-ok. eredeti sajátlagos vezetékneveik azonban, ha ugyan ilyenek léteztek (mert utóbbiakat még 70—80 évvel később is jobbára csak keresztnevükön anyakönyvelték), nyom nélkül elenyésztek.

Végtére azonban a kétfelé való adózást megelégtelték eleink s *Károlyi* ellen, ki *Schlick* mellett a gyöngébbik felét képezte,

fellázdáltak és orvoslatért a királyi fölséghez fordultak, hogy mentse fel őket a képtelen helyzet terhei alól. *Károlyi* tehát kénytelen volt lemondani a városról, vagy azt *Schlicktől* újra megvásárolni. Számot vetve a *Csongrádi* uradalom jövedelmezőségével s ennek jövőjéről fejlesztésével, az utóbbira szánta el magát. Ettől fogva (1722) tehát egyedüli földesura maradt Vásárhelynek, s első gondoljait közé sorozta az éppen ez időtájtban rekonstruált vármegye által új összeírást készíttetni arról, bár a csak két év előtt csinált e nemű munkálat is elég jó volt. Ezek az újabb lajstromok nem közönséges gyarapodásról adtak hírt. Az időközben kigyuladt török háború ugyanis a *passaroviczi* békével véget ért, a vagyon- és személybiztonság ismét erősült, a szétbocsátott katonaság tehát, melynek alkalma volt e vidéken széttekinteni, bőven szolgáltatta a telepéseket az alföldi térs és gazdag határokra. Lakosságunk már ekkor nagyobb kedvet kapott a szántásvetésre is, mert 1720-ban a 312 gazdának 12338 pozsonyi mérő vetése volt, föld nélkül pedig csak 13 jobbágyot találunk. Némely gazda 100—180 köblös földet is művelt. *Kincsesnek*, *Kristónak* 210, *Kardosnak* 180, *Hódi Jánosnak*, *Benének* 162, *Borosnak* 144, *Tót Jánosnak* 138, *Szélnek* 132, *Zsarkónak* 120, *Tápainak* 114, *Szabó Gy.*, *Hódi Ferencznek* 108—108, *Szilágyinak*, *Olasznak*, *Szabónak*, *Matóknak*, *Oláhnak* 102—102 köblös vetések volt. *Károlyi* saját kezével jegyezte meg a maga lajstromában a jó gazdákat (s ilyet 73-at számlált), a hív és jó embereket és a rebelleseket, vagyis azokat, kik ellene izgattak, de ilyent csak hármat talált. Köztük volt azonban az igen tekintélyes *Boros Mihály*, bíróniselt gazda is. A törzsökös lakosság névsorából most 24—25 hiányzott, de jobbára olyanok, kik a későbbi névsorokban ismét előfordulnak. Ezek helyet kaptunk 106 új nevet, melyek közt azonban 34 van olyan, mely a város és az elpusztult községek XVI. és XVII. századi névsoraiban bennfoglaltatik. Az összes nevek közt mindössze 2 idegen hangzású van: *Laczkovics* és *Vulacz*, de pár év multán ez is eltűnt. Az új nevek közt most tűnnek fel először a később nevezetességre szert tevő Bene, Biró, Boros, Búza, Csávás, Csáki, Csó, Fűles, Gábor, Hajdú, Hézsó, Kenéz, Körösztos, Lencse, Matók, Molnár, Nagy, Pap, Patkós, Sajtos, Szalai, Szappanos, Szénási, Szöllösi, Túhegyi, Vékony, Vig stb. családok. Az egész névsor azt mutatja, hogy

a régebbi itt született lakosok visszaköltözése folyvást tartott s hogy az újabb beköltözések az eltávozások miatt beállott veszteséget bőven kárpótolták. Huszonegy év alatt a családok száma 305-tel, vagyis évenként egyre-másra 18%-kal, szaporodott.

Az új egyezség, melyet *Károlyi* a várossal a taksára régi szokás alapján kötött, rendkívül kedvező volt a lakosságra nézve. A taksát ugyanis a bírák igen alacsony összegre alkudták le, mert 1722—1732-ig az összes földesúri haszonvételekért s a rengeteg határ bírásáért csak 2500—3500 forintot fizettek, habár ez az akkori áraknak megfelelt s a város is az egész orosházi határt ez időtájtban 250 forintért haszonbérelte. Kiki annyi földet fogott művelés alá, s annyi marhát legeltethetett, a mennyi neki tetszett; ezenkívül házat építhetett, szénát és nádat vágathatott, halászhatott, a hol neki tetszett, ingyen, ha egyszer a város által reá kirótt csekély illetményeket fizette. S a mi mindennél több, a lakosok nem robotoltak, dézmát nem adtak, az uradalmi tisztek önkényétől és bosszantásától úgyszólván mentek voltak, tehát jóformán nemes állapotban éltek. Nem csuda hát, hogy az új települők áramlása folytonos volt, s hogy az 1731-iki összeírásban már 1589 családot találunk, vagyis 1132-vel többet, mint 1722-ben. Kilencz év alatt tehát átlagosan az évi gyarapodás 27%-ra fokozódott. A családok lajstromában most 151 új vezeték-névre találunk, beleértve azt a régi 27 családnevet is, mely a város és elpusztult községeinek XVI. és XVII. századi lajstromában is benne volt. Ekkor tűnnek fel először: a *Banga*, *Baksa*, *Benyhe*, *Cseri*, *Csonka*, *Dajka*, *Dézsí*, *Diószegi*, *Dózsa*, *Dudás*, *Farkas*, *Fodor*, *Földházi*, *Gellért*, *Griczó*, *Hegedűs*, *Hézsó*, *Hós*, *Kun*, *Kaszás*, *Kádár*, *Kelemfi*, *Kerekes*, *Kóti*, *Körmendi*, *Krizsán*, *Lakatos*, *Láda*, *Lázár*, *Lugasi*, *Maksa*, *Menyhért*, *Mérai*, *Mészáros*, *Mocsi*, *Mózes*, *Mucsi*, *Noé*, *Nyíri*, *Orbán*, *Palócz*, *Pál*, *Pető*, *Petres*, *Rákos*, *Sallai*, *Simon*, *Szabó*, *Szakács*, *Szatmári*, *Szenti*, *Szoboszlai*, *Técsi*, *Tószegi*, *Vad*, *Varsányi*, *Zádori*, *Zsoldos*, stb. később közönségesé vált nevek.

Nem sokkal ezután csapásos esztendő következett, t. i. az 1738-iki, melyben a városunkat is meglátogató pestis a lakosság felét elseperte. Sok ház maradt egész üresen, sok családnak a magva is kihalt, mert az összesen 1700-nál többre tehető áldozat sorozatában több mint 100 családnév fordul elő, melyet a pestis

végleg és teljesen eltörölt a városban. Az ezután készült 1742-iki összeírás már csak 951 családot nevez meg, vagyis 635-tel kevesebbet, mint az 1731-iki, annak bizonyására, hogy az ország-szerte dúló pestis a helyváltoztatás szükségét mérsékelte, s a költözködés kedvét elrontotta. Az új családnevek száma 11 év alatt csak 57-re tudott felmenni. Köztök vannak a *Bán, Buzi, Csúcs, Czövek, Darabos, Dús, Erdélyi, Forrai, Hajnal, Jó, Kapocsi, Kecske-méti, Lénárt, Nánai, Somogyi, Szecsei, Szomor, Vég, Zaka* stb. ismert családok. Ellenben az időközben elenyészett családnevek száma, minót 1731-ben csak 61-et találunk, most egyszerre 191-re szökött fel. A csapás pedig nem járt egyedül, mert az elköltözések évről-évre megújuló veszteséggel sújtották a várost. Ezek ugyan eleitől fogva szokásban voltak — a más községbe való házasodás, a könnyebb megélhetés keresése s az emberek nyughatatlan természetete következtében. Az alföldi népesség sorában ugyanis szerencsevadász és kalandor természetű is volt feles számmal, kiket a legnagyobb kedvezményekkel sem lehetett kielégíteni.

A szegedi kincstári tisztség 1717. októberben összeíratta azokat, kik a csongrádmegyei községekből kiköltöztek s ilyet csak magában *Vásárhelyben* 62-öt talált, kik szántóföldeiket, szőlőjüket és házaikat valamennyien ide hagyták. Néhány évvel később a bírák tették ilyen számlálást (1726—9), mely szerint a beköltözötték közül meghaltak 43-an, elüntek, nem tudni hová, 13-an, elszöktek ismert helyekre 11-en: összesen tehát 4 év alatt 67 hija esett a családoknak, a mivel arányban áll az előző két évi hiány, mely alatt 37-en hagyták ide a várost, kiket leginkább a növekvő közterhek s az ezek behajtásánál gyakorolt szigor és kegyetlenkedés, katonai szállásadás, az urasággal való hábor-gások, s a belső nyughatatlanságok űztek el falaink közül.¹⁾ Az emberek egy része ugyanis, mikor a föld termését betakarította, hogy a közterhektől szabaduljon, marháit eladta vagy elkisértette, aztán szekerre rakta családját és csekély holmiját s mintha a tanyára vetni menne, vagy a pusztába hurezolkodnék, kihajtatott a városhól; valósággal pedig kerekét oldott s itt hagyva

¹⁾ Városi ltr. Rvi. 2. cs. 6. sz. V. ö. a hiv. vizsg. jkvel, a gr. Károlyi nemzetség bpesti ltr.-ában, 36 fiók. 31 sz.

házikóját vagy putriját, bujdosásra adta fejét s távolabbi községben vett magának lakást. E szökdösés nem csak nálunk, hanem az egész vidéken szokásban volt. A Csabáról megszököttek névsorát is ismerjük ez időből (1724.) s köztök kettő is van »*Vásárhelyszki*« nevű. Nagy hátránya volt ez a gazdálkodásnak, káros a földesurakra s a községekre nézve, miért is annak megakadályozása végett a szomszéd vármegyék közül — akarattal azt végezték, hogy a szökevényeket ezentúl kölcsönösen kiadják egymásnak s a visszatérésre kényszerítik.¹⁾

A szökdösésnek azonban haszna is volt, az t. i., hogy a bírák kezébe fegyvert szolgáltatott a földesuraság ellen, mikor ez a taksát emelni, vagy a népre valami egyéb új terhet háritani akart. Nem is mulasztották el ilyen alkalommal az arra való hivatkozást s minduntalan hangoztatták, hogy sok a teher a lakosságon, nagy az inség a föld népén, s ha tovább is tart, a föld népe meg nem maradhat a városban. Az elköltözések és szökdösések ellen azonban nem volt orvoslat, mert bár a helytartótanács és a vármegyék minduntalan hangoztatták, hogy irott igazolvány nélkül senkit sem szabad befogadni a községbe, a bírák a dolgot nem fogták szorosan, már csak a miatt sem, mivel a beköltözések pontos ellenőrzésére a hatósági szervezet nem volt elégséges: másfelől a gazdák örültek a cselédeknek és a munkáskéznek, akárhonnét kapták is, a jelentkező idegent tehát megfogadták s kiküldték a tanyára és a pusztára, hol aztán bajos volt nyomára akadni. A városban való elhelyezkedés már nem volt olyan könnyű. Mert a tanács egy idő óta (1751) csupán azoknak az idegeneknek adott háznak való beltelket, kik korábbi lakóhelyeikről bizonyítványt mutattak fel, az e nélkül érkezöket pedig elutasította, sőt ráadásul még, ha csavargás gyanúja forgott fenn, minden további nyomozás nélkül meg is csapatta,²⁾ a mivel főkép a koronként sűrűn érkező oláhok és cigányok visszariasztását czélozta. Utóbbiak a tőzsgyökeres népességgel elegyesen laktak, a város minden részében, főleg Oldalkosárban, s számukat csak az utolsó pestis törte le, melyben több mint 50-en hullottak el.

¹⁾ Csongr. és Békés megyék megegyezése 1723. nov. 9-ről Csongr. m. ltr.-ban.

²⁾ V. Tjkv. II. 170.

Egyébként pedig a város, mint már említettük, ritka jó lakóhely volt a szegénységre nézve, sőt igazi menedékkül szolgált a jobbágy sors mostohasága ellen. A bírák a földesúri haszonvételeket pátriárkai egyszerűséggel és rendetlenségben kezelték, miből azonban egyesekre, de az egész lakosságra is, bőséges nyereségek háramlottak. A török korszakból rájuk szállott s földesuraik által is meghagyott joghatósággal emberséges módon és okosan éltek. A magok belátása szerint rótták ki a különféle közterheket a lakosságra s ez, ha egyszer taksáját megfizette, magánál nagyobb urat nem ismert. A nemeseket, a mennyire lehetett, távol tartotta magától, s a taksaszerződésekben rendszerint kikötötte, hogy ilyeneket a földesúr se bocsásson be a városba. Ez ugyan egy párszor kísérletet tett a taksarendszer megszüntetésére, a javadalmak saját kezelésbe vétele és az urbáriom behozatala tárgyában: de a lakosság vonakodása következtében a próba hajótörést szenvedett, annyival is inkább, mert a város a koronként feljebb és feljebb csigázott taksapénzt készséggel fizette s nem ritkán előlegezte is földesurának. Az idegenek beköltözése tehát kisebb-nagyobb mérvben folyton tartott. Voltak köztök nemesek is, kik azonban kiváltságos származásukat jobbára elhallgatták s mivel mindannyian szegények voltak, hogy megélhessenek, jobbágyföldeket fogtak fel s az azok után szokásos szolgáltatásokat teljesítették, sokan pedig cselédeknek is állottak el. A református anyakönyvekbe egész 1760-ig senki sem iratta be nemességét. A könnyű megélhetés s a nagy szabadság okozta, hogy a beköltözés a század közepe táján ismét nagyobb mérvet öltött s hogy a családok számát 10—12 év múlva egy jelentésben már 1430-nak olvassuk. *Károlyi Ferencz* halálával azonban vége szakadt az eldorádói állapotnak. A mit már ő is egy párszor megkísérelt, t. i. az úrbériség rendezését, de a nép rimánkodásai és daczossága miatt nem foganatosított, azt fia, Antal, erős kézzel végrehajtotta. Megszüntette az eddigi taksarendszert s a helyett behozta az urbáriomot. (1769.) A földek szabad használatának és a robotmentességnek most már búcsút mondhatott a lakosság. Ettől fogva a nemesi családok egymás után állottak elő kiváltságaikkal és felvették magokat a vármegyén vezetett nemesi lajstromokba, idővel pedig a legnagyobb részök az uraság által lekenyereztetve, ennek zászlaja alá szegődött s nem egyszer

a lakosság ellenében foglalt állást. Ettől kezdve megnemesedni látjuk törzsökös paraszt családaink egynémelyikét is. E végett rokon kapcsolatba lépett az ország távoli részeiben lakó hasonnevűekkel, hogy ily úton-módon nemesi bizonyítványra tehessen szert. Volt reá eset, hogy egynémely gazda nem győzvéen bevárni a *Biharmegyében* folyó nemesítési eljárás végét, hamarosan a *Székeljöldről* hozatott a családtagoknak nemesi bizonyítványokat. Alighogy azonban ezek megérkeztek, az előbbi hatóságtól is megjött a pecsétetes nemesi bizonyítvány.

A század közepe felé *Erdélyből*, *Szentkirályról*, települtek le többen városunkban. Még ekkor az új telepeseikkel esinján kellett bánni, mert ha nagyobb terhet róttak rájuk, elköltözéssel fenyegettek s a régi lakosok közt is terjesztették az elégtelenséget. *Károlyi Ferencz* egy ily alkalommal szükségét látta (1750), hogy személyesen jöjjön a városba s a másunnét költözöttöket a magasabb fizetések felől megnyugtassa.¹⁾ Ez azonban nem sikerült teljesen, mert a bírák néhány év múlva ismét jelentették uroknak, hogy a sűrű kiköltözések a város jövedelmét igen megezappantották s most is húsz háznép készül el *Szalontára*. A lakosságban általán véve igen érezhető volt az idegen elem, mi felől az előjárók nem egyszer panaszkodtak, habár egyébként egyes hitsorsosokat szívesen fogadtak maguk közé, bárhonnét jöttek is. Így cselekedtek éppen ez időtájban is a vallásukért elúzótt *gyeviekkal*, kik minden ingatlanukat hátrahagyva mintegy 60 családdal költöztek át a városba (1751.). Ezek közül valók a *Gazos*, *Karácsony*, *Kaszap*, *Kovács*, *Lázár*, *Molnár*, *Nyíri*, *Paksi*, *Rákos*, *Sós*, *Szabó*, *Tápai*, *Tót*, *Váradí* és *Vékony* stb. nevet viselő. »Alkalmatlan a nép a teherviselésre, így írnak a bírák *Károlyihoz*, »mert jövevény, többnyire új lakos, a régi tehetséges gazdáknak pedig már híre is alig van«. Ezzel azonban *Ferencz* grófra nem ijesztettek rá, mert ez azzal válaszolt nekik, hogy »az egész országban lévő birodalmából nemcsak a parasztok, hanem a nemesek is vágyva-vágyanak letelepedni *Vásárhelyen*, s nem a tehetetlenség oka a nép akaratosságának«, melyet kiadott úrbéri rendelete ellenében tanúsított, hanem a »kevélység s az

¹⁾ Károlyi levele 1750. márcz. 13. a város ltr.-ában. Rvi 2. es. 6. sz.

nralkodásra vágyó dagályos indulatok.¹⁾ Jöttek is folytonosan az idegenek a városba, nemcsak beházasodás és mesterségfolytatás végett igazolvány mellett, hanem régi mód szerint, minden írás nélkül, nagyobb számmal, napszamos- és cselédmunka vállalása végett, kik itt rövid szerrel le is telepedtek. Minthogy pedig az útleveél nélkül érkezettek a közbiztonságot is veszélyeztették, végre a tanács szorosabban vette a tilalmat s azokat a gazdákat is büntette, a kik ilyeneknek helyet adtak. Így lakoltatta a többek közt *Seres Mihályt*, ki két olyan férfit, ki feleségét elhagyta, s egy asszonyt merészkedett házába fogadni. Büntetése szabály szerint kiűzetés lett volna, de ezúttal megelégedett azzal, hogy 24 pácát adatott neki, azzal súlyosbítva, hogy »a két passus nélkül valókat nyakához kötve az akasztófalához kikísértette«, miután előbb az idegeneknek 30—30 pácát adatott, azzal az utasítással, hogy származásuk helyére azonnal visszamenjenek; az útleveél nélkül érkezett asszony büntetését azonban oda enyhítette, hogy mivel ez férje után jött a városba, ezúttal csupán »kemény admonitióban« részesíttessék. Nagyobb szigort tanúsított egy másik nővel szemben, ki az előzetes proscriptio ellenére is vissza merészkedett jönni a városba, mert ezt 12 korbács adatása után urastól »kiigazította« a városból.²⁾ (1766).

Ilyen fogadtatás mellett is jobbára útleveél nélkül érkeztek a beköltözők. Belőlük 291-et írt össze az előjáróság. (1764.) Fele részben oláhok voltak, kik közül *Aradmegyéből* 157, *Biharból* 58, *Zarándból* 28, *Csongrádból* 13, *Usanából* és *Erdélyből* 8—8, *Békésből* 6, *Szatmárból*, *Fehérmegyéből* és *Közép-Szolnokból* 3—3, a *Kunságból* és *Pestmegyéből* 2—2 származott. Már ezeket ki sem utasították, hanem csak igazolvány szerzésre kötelezték, a mit azonban ismét nem vettek szigorúan, mert a népesség szaporodása nemcsak a városnak és a gazdáknak, hanem most már az uraságnak és a kormánynak is érdekében állott, mivelhogy így több lett az adózó és robotoló ember. Ezért történt, hogy nemcsak *Károlyi Sándor* várta el a bíraktól, hogy »a népesség öregbítésén szorgalmasan rajta legyenek«, hanem a helytartótanács is különösen meghagyta a vármegyének, hogy gondja

1) A levélváltás 1756. szept.-ről a város ltr.-ában. Rvi. 1. cs. 127. sz.

2) V. ltr.-ban Proth. decision, particul. extractus IV. 50. 48.

legyen arra s évről-évre jelentést tegyen a létszámról. Mindazáltal a 30-as évek népességét, mely 1589-re emelkedett, még így sem lehetett elérni, habár a fentebbieken kívül új lakosok *Gyuláról*, *Halasról*, *Orosházáról*, *Makóról*, *K.-Uj-Szállásról*, *Túrról* és *Kecske-métről* is érkeztek. Sőt a családok száma 1762-ben sem ment többre 1021-nél, mely számból az 1742-iki névsorral mérve össze, csak 83 volt az egészen új név, 86 pedig az 1742-ikiben volt meg, de már 1762-ben elenyészett. Amazok közt nevezetesebbek az *Arday*, *Baricsa*, *Csengeri*, *Csenki*, *Földesi*, *Garai*, *Hézsó*, *Imre*, *Jakó*, *Kandó*, *Kaszap*, *Kaszás*, *Kerekes*, *Kertész*, *Körmendi*, *Kentész*, *Marton*, *Ménesi*, *Mező*, *Mónus*, *Mózes*, *Mucsi*, *Novák*, *Német*, *Paku*, *Pércsi*, *Rákos*, *Sipter*, *Szentandrás*, *Székegy*, *Sebók*, *Szalontai*, *Szekeres*, *Tápai*, *Fodor*, *Tunyogi*, *Zuka* stb. családok. Egyébként a nevek viselői közt sok volt, a kiket már a korábbi lajstromokból ismerünk, a következőben pedig hiába keresünk, de hosszabb idő multán ismét feltalálunk, annak jeléül, hogy a lakosság egy része elvándorolt, vagy más okból kimaradt az összeírásból, de később ismét előkerült s visszajött a városba.

A taksás jobbágyság rendszerének *Károlyi Antal* gróf csak kevésvel azelőtt vetett véget, hogy *Mária Terézia* az egész országra szóló udvari rendeletét kiadta, úgyhogy tulajdonképpen az urbárium behozatala nálunk a királynő tekintélyével is történt. Most hát hiába volt a lakosság minden rimánkodása és busás ajánlata a taksára nézve. Házi kezelés alá vették a földesúri haszonvételeket; a puszták nagy részétől megfosztották a lakosságot, behozták a gyűlöletes robotot és dézmákat és a törvényben megírt minden egyéb jobbágyi szolgáltatásokat. Iszonyú félelem és lesújtatás fogta el a népet. A büszke gazdák a vármegyéhez fordultak orvoslátért s megpróbálták az ellenszegülést, a földek vetetlen hagyását s egyéb fogásokat, melyekhez a földesúrral szemben máskor sikerrel folyamodtak: most mindez eredmény nélkül maradt. Olykor formaszerű lázongásban tört ki az elégtelenség, sőt egy párszor teljes anarchia dült a népnél és a városházán is. De ilyen úton sem lehetett a nép számára nagyobb könnyítéseket és engedményeket kieszközölni. A tisztek megcsapatták az ellen-

szegülőket, fölmérték a határt, s a földekből csak az engedelmességeknek adtak. Az elkeseredés legnagyobb volt a kisbirtokú jobbágságnál és a zsellérosztálnál, mely igen megszaporodott s keresetre és megélhetésre elegendő módot többé nem nyerhetett. Kézimunkával csak kaszáláskor lehetett pénzt keresni, mikor a szegénység jó része főleg a nagybérlő örményekhez és a szomszéd vármegyékben állott el, szekerezéssel pedig az év egyik szakában sem, semmiképpen. A lakosság és az uradalom közt az ujjhúzások és pereskedések hosszú folyamata indult meg. A város jobbágysai panaszaikkal unos-untalan fárasztották a vármegyét, a kormányt és a királyokat, legtöbbször hiába és haszon nélkül, bár a kormány olykor igazukat is elismerte. Így különösen az 1775., 1776., 1778-iki helytartótanácsi rendeletekben, melyekkel a földesurat kötelezte, hogy a szegénységnek több földet adjon s a pusztákat is az ujonnan alapítandó községekkel telepítse be, miből azonban mindössze annyit valósított meg, hogy a város Loger és Lakhat részeit másunnét hívott jobbágyokkal benépesítette, hogy velők a kisded katholikus egyházat megerősítse. A helytartótanács értesülvén a felől, hogy itt egynémely jobbágygazdának 6—10 telek földje is van, soknak pedig semmi sincs: újból meghagyta az uraságnak, hogy a rengeteg határ kellő benépesítéséről gondoskodják,¹⁾ nem is sejtve azt, hogy a határ a rossz gazdálkodás miatt már mostani népességét sem tudja eltartani. *Kreemári* jószágfelügyelő figyelmeztette *Antal* grófot arra a szükségre, (1780.) melyben az ide való lakosok a kenyérnek és takarmánynak nem léte miatt sanyarognak. »Már sokan«, így ír, »aklaiknak 5—6 esztendőbeli töltéseit, vagy az épületeinek fedeleit étetik a marháikkal; sokan pedig pusztán hagyva házaikat, a szomszéd vármegyében eloszlottak, hogy ott mind maguk élhessenek.« (1780.) Minthogy pedig ez évben a búzatermés ismét nagyon rosszul ütött ki, ezen a pár év alatt ideköltözött új lakosok annyira elkedvetlenkedtek, hogy sokan közülök lemondtak a csak most kapott, egyébként szűken kimért földről s elszéledeztek.²⁾ A régi lakosság egy része hasonlóképp elunva az orvosolhatatlan

¹⁾ V. ltr. Rvi. 2. a. cs. 21. sz.

²⁾ Kreemári levelei Vásárhelyről 1780. február és aug.-ról a gr. Károlyi nemzets. bpesti levéltárában.

inséget és a folytonos nyomorúságot, felszedte sátorfáját s ott hagyta hajlékát, hogy az ország más, főleg déli vidékein, keressen magának jobb hazát. Így költöztek el tőlünk sokan *Majdánra*, *Ittebére*, *Dombegyházára*, *Sámsonra*, *Majlátra*, *Rättbergre* (Végvárra), főleg pedig *Debelliácsára* (Torontál-Vásárhely), melyet százados pusztulása után 1794-ben a kormánnyal való előzetes egyezés szerint merőben eleink telepítettek meg újra, hogy ott, az akkori katonai határőrvidéken, a ráczság tengerében a magyarságnak egy szigetjét és támpontját képezzék.

Itthon pedig ezalatt a népség nemcsak nem fogyott, hanem még inkább gyarapodásnak indult: a minék oka nemcsak a katholikus népesség gyors szaporodásában keresendő, hanem abban is, hogy az evangélikusok és óhitűek József császár türelmi rendelete következtében önálló egyházat alakíthattak, s ezt a nemzetiségi vidékekről érkező hívekkel évről-évre erősítették. Az ilyen úton-módon meggyarapodott lakosság nemzetiségi tekintetben kissé megkeveredett. Az 1772-iki összeírás a családok számát 1223-ra teszi, köztök osztatlan 597 volt, a melyek 1911 házában helyezkedtek el. Különösen a zsellérek szaporodtak mód nélkül, kiknek száma 539-re szökkent fel. Mesterember volt 124.

Antal gróf azonban engedékeny is volt jobbágysaihoz s az úrbéri terhek kirovásánál és megváltásánál sok kedvezéssel volt hozzájuk. Így történt, hogy a megélhetési viszonyok javulásával a népesség még erőteljesebb gyarapodásnak indult, úgyhogy József császár népszámlálása nemsokára már 2759 családfőt s 16564 lelket talált a városban.¹⁾ Az 1797-iki összeírásban tehát az 1762-ikivel egybevetve 151 új családnevet találunk. Ebből 120 az 1762-iki lajstromban is megvolt, az 1795-ikiből pedig hiányzott. Most tűnnek fel az *Abrahám*, *Ambrus*, *Bagi*, *Baksa*, *Bartók*, *Bódai*, *Bodó*, *Bodrogi*, *Bozsér*, *Czuezi*, *Csarmaz*, *Csonka*, *Dávidházi*, *Daru*, *Doszlop*, *Fejes*, *Fári*, *Földvári*, *Gálos*, *Gajdár*, *Gajdány*, *Gyulai*, *Göllönt*, *Hegyi*, *Herczeg*, *Kopasz*, *Jáger*, *Juhász*, *Kokovai*, *Kutas*, *Krizsány*, *Konstantinovic*, *Kónya*, *Kájer*, *Kátai*, *Kerekjártó*, *Kruzsliz*, *Király*, *Lakatos*, *Labor*, *Liptai*, *Lókos*, *Maczelka*, *Matheidesz*, *Markovics*, *Meggyaszi*, *Menyhért*, *Meszlényi*,

¹⁾ *Conspectus Oppidi Hódmező-Vásárhely*, (a város legelső hiteles és kimerítő leírása) a gr. Károlyi nemzetség bpesti ltrában.

Mihály, Móricz, Patócs, Pintér, Póka, Pozsgai, Radics, Ráhai, Rostás, Rózsa, Sarró, Sinkó, Süle, Szamák, Szecsó, Szent, Sziver, Szoboszlai, Tóbiás, Tónai, Tornyai, Tószegi, Trunger, Zombori Zsadányi, Vad, Vetró, Vincze stb. nevek. Az összeírás az 1762-ikihez képest 33 év alatt 219 többletet mutat a családok számára nézve, vagyis átlag 0.7% gyarapodást, melyet egészen az 1771—7-iki katolikus telepítés szolgáltatott. Az 1795-iki munkálat teljességéhez azonban kétség fér, mert tényleg sok katolikus hiányzik a névsorból, a ki az 1778-iki egyházi összeírásban benne van s a ki nem költözött el a városból, mert utódaik egész korunkig közöttünk éltek vagy élnek. Ilyenek a *Bálint, Bájer, Dudás, Erber, Farkas, Héjja, Jankri, Knauz, Koczka, Kovalesik, Liskó, Lukács, Szmolencz, Töröcsik, Ulbrich, Vacsi, Verók* stb. családok. Általában a katolikusoknál idegen hangzású neveket nem éppen csekély számmal találunk (az 1778. lelkési családi törzskönyvben van vagy 50), s miután tanítóik közt *Kajzer, Lajgárd, Nimszger, Szemüller* nevéek is voltak s olykor németül tudó káplánt is kértek magoknak a püspöktől: kétségtelen, hogy idegen nyelvűek nagyobb számmal voltak köztük is, habár a hívek zöme soha sem szünt meg magyar lenni. Még rosszabbul állott a magyarság ügye a két kisebb felekezetenél. Az evangélikusok azon kevesek kivételével, kik *Orosházáról* jöttek át hozzánk, rendszerint a felvidékről ide szivárgó mesteremberek voltak s azért a köznép őket s templomukat csak *tótoknak* hitta. Istentiszteleti és iskolai tanítási nyelvök jó darabig tót is volt, melyet azonban egy emberöltő folytán eleintén félig, majd egészen magyarral cseréltek ki. A görög keleti egyház gyarapítói és fenntartói a *Törökországból* kiköltözött macedon és albán kalmárok voltak, az úgynevezett görögök, kik sokáig kizárólagosan a magok kezében tartották a bolti kereskedést. Istentiszteletökben és iskoláikban is az ó-szláv, rác és görög nyelveket egyidejűleg váltakozva használták, s használják ma is akképpen, hogy egyik egyik énekeket rác, a másikat görög szöveggel mondják. De minthogy a nagyobb számmal bevándorlott oláhok is hozzájuk tartoztak, iskoláikban a másik két nyelv mellett az oláhnak is tért engedtek.

A törzsökös népesség, mely túlnyomó részben mindig református volt, a beköltözött idegenekhez a lehető legnagyobb

jóindulatot tanúsította, mi a katolikuság irányában — mint-hogy földesura is oda tartozott — egész a kényeztetésig fokozódott. Ennek bizonyossága az, hogy részére 4 évtized alatt háromszor épített templomot földesurai kívánságára, de a nélkül, hogy ezzel tartozott volna, s a birák közt is igen korán annyi helyet engedett nekik, a mennyi lélekszám arányában nem járt volna. De a többi újabb felekezetek lelkészeinek és tanítóinak is megadta a város már a XVIII. században ugyanazt az arányos fizetési pótlékot, melyet a reformátusoknak szolgáltatott. A katolikusoknak a nép nyelvén városszerte »atyafiak« volt a nevök. Az evangélikusok iránt pedig már a hitrokonságnál fogva is különös előszeretettel volt a törzslakosság, minek bizonyossága az, hogy megengedte, hogy míg imaházuk épülhetne, tót nyelvű istentiszteleteiket a református templomban tarthassák meg. A görögök, habár a kormány nem valami jó szemmel nézett rájuk s a XVIII. század közepe táján üzleteiket el is koboztatta, hagyományos előszeretettel jöttek azokba a városokba, melyeknek tornyán kakast láttak, minthogy azok részéről hitökért üldözéstől nem tarthattak. S ez hozta az első települőket is hozzánk.

Ilyen úton-módon a beköltözött idegenek nemsokára elmagyarosodtak, s a város törzsökös lakosai közé beolvadtak, még pedig jó részben felismerhetetlenül. Ugyanis a magyarosodás gyakran kiterjedt a családnevekre is, azáltal, hogy sok beköltözöttet csupán nemzetségéről szólítottak *Oláhnak, Tótnak, Rácznak*, sokat származása helyéről, még többet foglalkozásáról, mesterségéről, valami egyéni sajátosságáról, vagy keresztnevéről s ezek a ragasztott nevek pótolták a lassanként feledésbe ment eredeti vezetékneveket. Így állottak elő a *Döme, Kristó, Dóda, Tódor, Karácsony, Imre, Zsarkó, Hézsó, Pál, Csorba* (Streba), *Dús, Samu, Baksa, Gyenes, Dénes, Nóvé, Petrik, Borbás, Bencsik, Zaka* stb. családnevek. Gyakorta az idegen hangzású családnevek megmaradtak, de magyaros simítást kaptak. Így képződtek ki: Ambrusból *Borus*, Barnabásból *Borbás*, Fischerből *Ficsér*, Hézsáiból *Hézsó*, Griczóból *Gelicze* és *Gilicze*, Gellértből *Göllönt*, Girából *Gera*, Krsból *Karasz*, Kosztkából és Klosztkából *Koczka*, Móreczből *Móricz*, Noéből *Nóvé*, Noáckból *Novák*, Odiból *Hódi*, Rusából *Rózsa*, Schichterből *Sipter*, Trungerből *Turungel*, Schlajkóból *Salajkó*, Schnájdérből *Sinájder*, Szkalából *Kala* és így tovább.

E simításnak még a helynévtől kapott vezetéknevek sem állhattak ellent s így lett: Boldvai *Bódaivá*, Gyömrei *Gyómrové*, Ecsegi *Ecsekivé*, Megyeri *Negyerivé*, Meszléni *Meszlivé*, Luczi *Lóczivá*, Lőki *Lóktivá*, Sági *Sáfrivá*, Turóczy *Turuczkiavá*, Toldi *Tódivá* stb.

Ily móddal aztán a nemzetiségi és más helyről való származásnak sok családnál nyoma is eltöröltődött. 1753-ban az uraság tisztje egy csomó oláh embert kísértetett át tőlünk *Szegvárra*, a vármegye urai elébe, s a kísérő levélben olvassuk, hogy köztök már *Kincses*, *Kovács*, *Mogyorós*, *Nagy*, *Tódor* vezetéknevűek is voltak. Végezetre közönséges dolog volt az is, hogy eselédék és fogadott gyerekek — gazdáik, illetőleg örökbe fogadó szülei nevét kapták; mert szokásban volt az is, hogy itteni jószívű gazdák és gazdaasszonyok az otthoni inség elől menekülő tótok gyermekeit családjokba bevették, idővel megházasították, sőt néha vagyonukat is reájok hagyták. Ezek nevei minden esetben elvesztek s csupán az örökbe fogadókéi maradtak fenn. A névadás és névesere ugyanis régen könnyen ment, mert az eredeti s igaz neveket sem a hivatalokban, sem a közéletben nem igen követelték és nem vették szorosan, kivéve a nősülési ügyeknél. A nép maga is igen szeretett bérnáltatni, vagyis új, jellemző elnevezéseket osztogatni; ép így jártak el az uraság tisztjei, kik a taksa- és robotlajstromokban, hogy a sok egyforma név közt eligazodhassanak, önkényesen osztogatták a megkülönböztető jelzőket, melyek később az illetőkön rajtok száradtak. Ily módon aztán a később beköltözötték jó része olyanforma magyaros hangzású neveket kapott, minők a többi lakosokéi is voltak, habár önként értődik, hogy eredeti idegenszerű családnevek is elég számmal maradtak fenn simítás nélkül is, főleg a későbbi időszakból.

A beköltözés azonban, bár folytonos s olykor tömeges is volt, a város lakossága néprajzi általános jellegén mitsem változtathattott, annál kevésbbé, mert az egyházak kivétel nélkül rajta voltak, hogy a házasság útján nyert idegen elemek áthasonulása és beolvadása simán és gyorsan menjen végbe. Ezt a hitbeli meggyezés első sorban biztosította. A másunnét érkezőnek ugyanis nősülés esetén királyi rendelet alapján igazolnia kellett korábbi illetőségét, származását és hitét, egyszersmind pedig a házasságra lépésnél a maga felekezete körében kellett maradnia s más fele-

kezetével nem kelnie össze, a mit főleg a katolikus klérus s az ez által sugalmazott uriszek vett szorosan. Így történt, hogy a helybeli katolikusságnál 1795-ben csupán csak egy vegyes pár volt, 1775-ben pedig még egyetlen egy sem találkozott. De 1797-ben az ilyenek száma már 18-ra felszaporodott. 1780-ban az uriszek még pellengérré állította a kath. férfit, a ki kálvinista nőt merészelt elvenni. Ennek az eljárásnak meg is lett a várt eredménye, mert 1784-ben ezekből már csak ötöt irhattak össze. Az általános szabálynak és szokásnak megfelelően tehát a református magyarság, mely sokáig uralkodó s később is minden időben túlnyomó volt, mást nem vett be magába, mint reformátust, tehát magyart. A többi egyházak is csak a magok felekezetebelit eskették meg házasságra, de ezek nagy része nem volt mindig magyar. A reformátusok 1747-től, mely évben anyakönyveik kezdődnek, 1897-ig összesen 15894 házasságot kötöttek, melyből csak 1110, vagyis az összesnek 7%-a, jött létre másunnét való féllal. Ebből az 1110 házasságból 425 vőlegény, vagyis 38% olyan volt, kinek neve a későbbi anyakönyvben nem található, tehát nálunk nem számított s nem telepedett le: 540, vagyis 67% pedig olyan, a ki mint apa, később itt kereszteltetett, tehát idevaló lakos lett s az itteni népesség gyarapításához hozzájárult. 1742—1762-ig, vagyis 20 év alatt, még csak 27 másuvá való fél esküdött meg és telepedett le nálunk, kik között öt volt *Csongrádmegyéből*, 4—4 *Békés-, Arad- és Biharmegyéből*, 3 *Pestmegyéből*, 2—2 *Csanádm.-ból és Hajdúkerületből*, 1—1 *Bereg-, Szilágy- és Somogy megyéből*. 1763—1796-ig, vagyis 32 év alatt, 319-en települtek le házasság révén a városban, Közülök 58-an jöttek *Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegyéből*, 53—53 *Csongrád-* (majdnem kizárólag *Szentesről*) és *Békésmegyéből*, 40-en *Csanádmegyéből*, 25-en *Pestmegyéből* és *Kiskunságból*, 23-an *Biharmegyéből*, 13-an *Hajdúkerületből*, 9-en *Fehérmegyéből*, 8-an *Hevesből*, 6-an *Arad-*, 3—3-an *Baranya- és Veszprém vármegyéből* és 1—2-en tizenegy más megyéből, melyek közt ú. n. *nemzetiségi vármegye nincs egyetlen egy sem*. 1796—1847-ig, vagyis 50 év alatt nagyot csökkent az új házások beköltözése, mert csak 194 esetről szólnak anyakönyveink, melyek közül legtöbb esik *Békésmegyére*, t. i. 56, aztán *Csongrádmegyére*, voltaképen *Szentesre* 40, *Pestmegyére* és a *Kiskunságra* 19, *Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegyére* 14, *Csanádmegyére*

13. *Arad-, Bihar- és Hajdumegyére* 9—9, *Fehér- és Hevesmegyére* 3—3, még 14 más megyére 1—2. Az egész idő, vagyis 100 év alatt a beházasodtak közt van 979 református és csak 61, vagyis 5½% más vallású, a minnek azonban már a kereszteltetéseknel alig van nyoma, annak jeléül, hogy a ki a házasságrakelésnél még idegen volt is, később a református egyházhoz csatlakozott. Általában a másuvá való jegyes férfi volt, mert a felvett 100 év alatt összesen csak 144 idegen származású menyasszony volt, a ki azonban a házasságkötéskor itteni lakossá lett, köztök 138 református és csak 6 másvallású. A reformátusoknak ez a túlnyomósága abból a szempontból érdemel figyelmet, hogy a magyar származásnak ez a kétségtelen bizonyítéka. Ez mutatja, hogy az itteni magyar lakosság, ha idegenekkel elegyült is, de nemzetiségi tekintetben változás alá nem esett s a mennyiben új elemeket fogadott is magába, ezeket idővel teljesen és felismerhetetlenül beolvastotta és áthasonította.

A magyarságba való beolvadás — mint már említém, — a többi felekezetenél is általános és teljes volt, sőt a neophyták még tüntetőbben fejezték ki minden alkalommal a város törzsökös lakosságához és a nemzet testéhez való tartozásukat s készséggel elismerjük, hogy annak erényeit és hibáit teljesen elsajátították, s magaviseletökkel és életökkel is bebizonyították, hogy habár a maguk egyházához hívek maradtak, a régiebb lakostársak nyelvét, erkölceit és szokásait elsajátították, családjukban is megörökítették s a közügyeknek ép olyan szolgálatot tettek, mint az ősi benszülöttek és azok egyenes ivadékai.

A mi különösebben a *nemességet* illeti, minthogy az egész város tulajdonjoga a fölvelt időkben egy földesúr kezében volt, itt csupán birtoknélküli nemeseknek lehetett helyök. Némi részben kivételt képeznek a *Török* és *Szilágyi* családok, melyek a XVII. század folyamán egynémely pusztáinkra zálogos jogot szereztek. Rajtuk kívül az 1701-diki összeírás más nemeset nem talált, s a tanács később se bocsátott a városba, sőt a nemesek kirekesztését a taksaszerződésekben gondosan kikötötte: ezért történhetett, hogy a megyei nemesek jegyzékében 1732-ben *Vásárhelyről* egy sincs fölvéve, 1767-ben is a Szilágyiakon és a Törökökön kívül csak Erdélyi Sándor. Mindazáltal a földesurak olykor egy-egy nemesnek lakhatást engedtek. Ezeknek azonban, hacsak a földesurak

kivételt nem tettek, kötelességökké tették, hogy a város közterhei viselésében részt vegyenek. Ezeken kívül a megyei és uradalmi tisztviselők közt is találunk nemeseket, legtöbbet azonban a földmíves- és napszámos-osztályban, kiket a XVIII. század első felében a jobbágy paraszttal egyenlő elbánás alá vettek s földeik után a szokott jobbágyi szolgáltatásokra minden irányban rászorítottak. Mint már említők, a nemességre a taksarendszer eltörlésétől és az urbárium behozatalától fogva következtek el a kedvezőbb idők, s ettől fogva mind többen szállingóztak a városba, túlnyomóan most is földmívesek, kiknek egy része a megyei lajstromokba föl se vétette magát, minthogy bizonyítványt mutatni nem tudott. A század végén, mikor a létszám már kifejelett volt, lélekszámuk mintegy 100-ra emelkedett, mely időből idáig mintegy 30 család eredetét és nemesi bizonyítványát sikerült kinyomoznom. Ez utóbbiak jobbára a XVII. századból valók, egynehány *Bocskaytól*, *Báthori Gábortól* és *Behlen Gábortól*, nagyobb részök pedig *I. Lipóttól*, négy a XVI. századi királyoktól.

Abaujmegyéből származtak hozzánk a Gosztonyiak, *Aradmegyéből* a Lázárok, *Barsból* a Vörösek, *Békésből* a Vagyóczy Nagyok, *Beregől* a Papiak, *Biharból* az Apátii Kovácsok, Hosszúpályi Kovácsok és Etédiek, *Borsodból* a Némethek és Elekek, *Csongrádmegyéből* a Babarcsziak, Baranyiak, Beliczaiak, Dobosiak, Temesváriak, Kaszapok, Farkiak, Bogyók, Tornyaiak, Feketék, Szilágyiak, *Erdélyből* az Égetők, Herczeghek, Miksák, *Fejérből* a Pozsonyi Nagyok, *Győrből* a Kamocsaiak, *Hevesből* a Nyizsnyaiak és a Vörösek, *Kiskúnságból* a Bánhidiak és Szomorok, *Köz-Szolnokból* a Deák Nagyok, *Krassóból* a Draskovicsok, *Nyitrából* a Barthák, Törökök, Gombosok és Krecsmáriak, *Pestből* a Beretvások, Hofferek, Pókák és Sulyokok, *Somogyból* Szabók, *Sopronból* a Herczeghek, *Szabolcsból* a Dombrádi Nagyok, Juhászok és Jeneiek, *Szepesből* a Reveszek, *Szilágyból* a Wargák, *Trencsénből* a Kovácsok, *Vasból* a Pokomándyak és Nagyok, *Veszprémből* a Berhidai Keresztesek és Mecsériek, *Zemplénből* a Szikszaiak és Mónusok, *Zalából* az Abai Nagyok. Idővel a földmíves-sorban levő családok sarjai közül is sokan kinőttek a műveletlenek sorából s ilyen úton-módon családjuknak, a megyének, sőt hazájoknak is kitünő szolgálatot teljesítettek. Az uradalmi és megyei tisztviselők nagy része azonban csak átmenetileg lakott váro-

sunkban, úgy hogy származásukat és további sorsukat alig egy pár kivétellel nem voltam képes kikutatni.

A természetes szaporodás sokáig igen kedvező volt a városban. A reformátusoknál péld. 1747—1779-ig csak 3—6 születésre esik egy haláleset. E tetemes gyarapodásnak azonban, a mint a megélhetés nehezebbé vált, egyszerre vége lett. 1780. táján 11—17 születésre már 10 haláleset jut. A katolikusoknál sokkal kedvezőbb volt a szaporodási arány, mert a cselédek, mesteremberek és uradalmi alkalmazottak beköltözése rendszerint az ő számukat inkább növelte. E beköltözés arányáról fogalmunk lehet, ha tudjuk, hogy 1745—1749-ig, 5 év alatt, a 71 halálesetből 20 volt idegen származású, 1778-ban 150 halálozásból 39 esett cselédekre, 1783-ban pedig 114-ből 22 szolgákra, — a cigányokon és oláhokon kívül. Az 1776—7-diki telepítés hirtelen felszülte ez egyházat, úgyhogy a párbért fizető házaspárok száma, mely 1755-ben még csak 80 volt, 1778-ban 410-re szökött fel. Náluk a szülöttek száma 1778-tól 1790-ig átlag 188-czal, vagyis 54,7%-kal növekedett: holott ez a gyarapodás a háromszoros többségben levő reformátusságnál évenként átlag csak 77, vagyis 18½% volt.¹⁾

A mi az élettartósságot illeti, a katolikusoknál Szerescsen Anna rabasszony 90 évet élt (1749.), egy katonaviselt férfi 98-at (1776.), Faragó Tót Mátyás evangélikus pedig, kit a katolikusok temettek el, 103-at (1776). A reformátusoknál 1778—1790-ig a meghaltak 4—7%-a túl volt a 70 éves életkoron, 80 éven felül évenként 12—18-an hunytak el, 100 éven felüli évenként 1—9 találkozott, legtöbb 1780—1789. közt. Itt legnagyobb életkort értek el: Dömös Imre, 151 évet (meghalt 1830.), Hécső Mihály, 159 évet (meghalt 1794.), Máté Mihály, 160 évet (meghalt 1783.), Sós János, 162 évet (meghalt 1786.) és Lente Mihály, 172 évet (meghalt 1794.). Pedig a kisdedek ápolása városzerte igen rossz volt, mert a halottak több mint fele részben az 5 éven aluliakból kerültek ki. Képzett orvosok sokáig nem is laktak a városban, legfeljebb kuruzslók, borbélyok és khirurgusok. A balesetek (malomzúzás, vízbefulás) is elég sűrűn szedték az áldozatokat. Legnagyobb pusztítást azonban akkori elnevezés szerint a

¹⁾ Korunkban pedig, t. i. 1890—1900-ig, csak 0,7%.

»nehézség« és a »szárazbetegség« követték el az emberek életében. Mindazáltal szívós erőt és életképességet találunk a régi törzsökös családoknál, mint a melyek az időviszontagságok között folyton fenntartották és gyarapították nemzetségeket s a lakosságnak ma is zömét képezik, melyek vére tehát, tekintve a vegyes házaságtól való idegenkedést és a házaselet kifogástalan tisztaságát, meglehetősen elegyítetlenül szállott át korunkra. Ezek ősei állottak szemben a XVII. és XVIII. századi rácz áradattal, mely a vidéket elborítá annyira, hogy *Csongrád- és Csanádmegyék* községeinek több mint fele része az ő hatalmukba került s *Szegeden, Gyulán, Aradon* akkora túlsúlyra jutottak, hogy *Vásárhely* körül s rajta-kivül messze vidéken egyetlen egy hely sem volt, mely terjeszkedésöknek gátat vetett volna. A vérbeli és hitbéli különbözés, a százados gyűlölködés érzelmei, szintúgy mint a föld szeretete s az önvédelem kényszerűsége hajdan engesztelhetetlen ellenségekké tették s a harciba állították őket egymással, melyben a hatalom nem a magyarságnak állott pártjára.

Végre valahára fordult az idő s a magyar országgyűlés hosszú küzdelem után keresztül vitte a *marostiszai* rácz határország felosztását és a ráczoknak a vármegyei hatóság alá rendelését, mellyel vidékünkön a magyarságnak biztosította a győzedelmet úgyannyira, hogy a rácz telepítvények, melyek a XVI. és XVII. századokban már a város tartozékait képező falvakban is megkezdődtek, általában elenyésztek, annyival is inkább, mert Károlyi Sándor, köztudomás szerint, maga sem volt barátja a ráczoknak s a magyarság megerősítését buzgón óhajtotta és előmozdította.

Nem sok idő múlva azonban a régi gyűlölködésnek emlékezete s nyoma is kiveszett a lakosság szívéből, s a beszivárgó idegen elemek irányában — mint láttuk — oly vendégszerető és barátságos érzelmeknek adott helyet, mellyel azokat magába teljesen beolvasztotta, sőt a maga nyakára is növelte, mert ezek szaporasága a magáét jóval túlhaladta, a mi annál könnyebben ment végbe, mert a törzsökös családokban nem ritkán több leány született, mint fiú. Így péld. a törzsökös Zsarkó-nemzetség 200 év alatt (1660—1860.) csupán 2 családot alkotott, habár egyébként elég szapora volt.

Az összes lélekszámot 1701-ben 810-re tehetjük, 1789-ben pedig 16564-re számították, a miből, hogyha a területekkel egybe-

vetjük, az tűnik ki, hogy 1701. táján, mikor még *Derekegyháza, Sámson, Mágocs, Szöllös, Földvár* is a határhoz tartozott, tehát a város összesen mintegy 170.000 kat. hold földet birt, egy lélekre több mint 210 kat. hold esett; míg e század végén, mikor e pusztákat az uraság majorsági kezelésbe vette s a határt a mai kiterjedésre, vagyis 132.258 kat. holdra szorította, egy emberre már csak 8 kat. hold jutott: ma pedig 65.000 lélek közül, a hányan t. i. a földművesváros lakosságát képezik, egyre-egyre csak 2 hold jut; vagyis inkább csak jutna, hogyha — nagy uradalminktól juthatna.

Tizenharmadik kötet. I. Lányai Zsigmond és a nagyuzombati béke-tanácsokozmány 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — II. A Prae-historikus kőeszközök röpirési jellegeiről. *Ortway Tivadartól.* 60 fill. — III. A kelezsvári ötvös-legények strikeja 1573-ban és 1876-ban. *Deák Farkastól.* 60 fill. — IV. Török János szerepe a linzi békekötésben. 1845. *Zsilinszky Mihálytól.* — V. Rövid észrevételek Kemény János önéletrajzáról. *Deák Farkastól.* — VI. Szilágymegye középkori emlékei. *Bunyitay Vinczeltől.* 60 fill. — VII. Az eperjesi tanácsokozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — VIII. Koszúzlaw galicziai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Józseftől.* 20 fill. — IX. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Józseftől.* 40 fill. — X. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imrétől.* 1 kor. 20 fill. — XI. 1798-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. 20 fill. — XII. Bethlen Gábor diplomáciai összehajlásából. *Ováry Lipóttól.* 1 kor.

Tizennegyedik kötet. I. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől.* 40 fill. — II. *Duka Tivadar* Körösi Csoma szándoráról. *Jakab Elektől.* 80 fill. — III. A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól.* 60 fill. — IV. Carvajal János hibernok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fraknoi Vilmostól.* 1 kor. — V. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől.* 80 fill. — VI. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól.* 80 fill. — VII. A székely történetéről Magyarországon. *Szadeczky Lajostól.* 1 kor. 80 fill. — VIII. A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. *Ortway Tivadartól.* 1 kor. 60 fill. — IX. A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól.* 1 kor. 80 fill. — X. A magyar pogány életek. *Pulszky Ferencztől.* 40 fill.

Tizenötödik kötet. I. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól.* 1 kor. 80 fill. — II. Oláhok költöztetése Délmagyarországon a múlt században. *Szentkláray Jenőtől.* 40 fill. — III. A szepesi jog-*Demko Kálmántól.* 80 fill. — IV. A királyi bírósági személyes jelenléte és ennek elnyertje a vegyesházakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imrétől.* 40 fill. — V. Kálmán király oklevelei. *Fejérpataky Lászlótól.* 1 kor. 80 fill. — VI. "Har vármegye oláhjai" a vallásunk. *Bunyitay Vinczeltől.* 1 kor. 50 fill. — VII. Szerémi György élete és emlékirata. *Szadeczky Lajostól.* 1 kor. 50 fill. — VIII. Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. *Szadeczky Lajostól.* 90 fill. — IX. Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhez. *Pór Antaltól.* 80 fill. — X. A Pécs nemzetség örökösödési pora 1425—1433. *Nagy Imrétől.* 80 fill. — XI. Péros lázadása. *Márki Sándortól.* 1 kor. 80 fill. — XII. Körös megye a XV. században. *Csánki Dezsőtől.* Ára 4 kor.

Tizenhatodik kötet. I. A magyar Anjouk eredete. *Ováry Lipóttól.* 80 fill. — II. A megye és a várispánság. *Balássy Ferencztől.* 80 fill. — III. A magyar birtokviszonyok. *Acsády Ignácztól.* 1 kor. 20 fill. — IV. Oklevelek II. István király korából. *Fejérpataky Lászlótól.* 1 kor. 80 fill. — V. Taine Hippolyt Adolf mint történésiről. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — VI. Újabb tanulmányok a rézkorról. *Hampel Józseftől.* 1 kor. 20 fill. — VII. Ugocsa vármegye keletkezése. *Komáromy Andrástól.* 90 fill. — VIII. A jobbágy-adózás 1777—97-ben. *Acsády Ignácztól.* 2 kor. 40 fill. — IX. Lengyelországi adalékok az Anjouk és főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. *Feresz Endrétől.* 90 fill. — X. Történeti egyezések és tévedések. *Mátyás Flóriántól.* 60 fill. — XI. A ezüstárszékek középkori iskolázása Páriban. *Békési Remigtől.* 1 kor. 80 fill. — XII. A romanizmus Hlyricumban. *Réthy Lászlótól.* 50 fill.

Tizenhetedik kötet. I. A ungaszeri monostor kegyurai. Székfoglaló.